

La Fira de Frankfurt (un abans i un després)

per Jordi Jané i Lligé

Per definir l'impacte que va tenir la Fira de Frankfurt de 2007 en la difusió internacional de la literatura catalana pot resultar útil la comparació amb la significació que les Olimpíades de 1992 van tenir per Barcelona, salvant les manifestes distàncies existents entre ambdós esdeveniments.

No cal oblidar que les fires, i la Fira del Llibre més gran del món no n'és pas una excepció, són esdeveniments amb voluntat globalitzadora de caràcter eminentment comercial i promocional —sense excloure del tot les implicacions polítiques que tenen—, i en aquest sentit la cultura catalana va tenir l'oportunitat de donar-se a conèixer a un públic nombrós que la desconeixia per complet. Ni que sigui parcialment, doncs, Frankfurt va servir, d'una banda, per situar la cultura catalana al mapa del món global, i de l'altra, per fer pujar l'autoestima dels catalans tant pel que fa a la valoració del seu caràcter emprenedor com pel que fa a la consideració de les qualitats de la producció literària pròpia.

La iniciativa de portar Catalunya a Frankfurt havia sorgit durant l'última dècada del segle vint entre alguns membres del poderós Gremi d'Editors catalans, i ho havia fet amb la voluntat explícita de trobar una via per difondre al món la literatura feta en català. El projecte, però, no va començar a prendre cos fins l'any 2002 amb la creació de l'Institut Ramon Llull sota la direcció del convergent Joan Maria Pujals, el qual en va fer un dels objectius prioritaris de la seva gestió. Ja amb el primer tripartit al govern de la Generalitat, i comptant amb el vist-i-plau del govern socialista de Madrid, la candidatura catalana va ser aprovada pels organitzadors alemanys de la Fira l'any 2005. La presentació del programa d'activitats va tenir lloc a Frankfurt durant la tardor de 2006, en temps ja del segon govern tripartit, i va anar acompanyada de polèmica ja que definitivament es donava a conèixer que no hi participarien escriptors catalans d'expressió espanyola. D'aquesta manera Alemanya es feia ressò, i, com es pot comprovar en la premsa germànica d'aquelles dates, no pas positivament, de l'agre estira-i-arrotonsa que s'havia lliurat i es continuava lliurant a Catalunya al voltant d'aquesta qüestió. El programa final va topar amb la incomprensió previsible de la premsa germànica, la qual majoritàriament va titllar de provinciana la política de l'IRL, i molt pocs periodistes van intentar aprofundir en com havia anat la cosa per part de tothom.

L'Institut Ramon Llull, amb Carles Torner com a coordinador al capdavant, presentà un programa literari ric i variat que es desplegarà al llarg d'un any sencer, especialment a Alemanya i Àustria però també a Catalunya i a altres àrees del domini lingüístic català, i que contenia activitats destinades a promoure tant el coneixement de la cultura i la literatura catalanes com a fomentar el diàleg intercultural entre catalans i alemanys. Entre les nombroses activitats que es dugueren a terme cal destacar, per l'èxit de públic i la bona acollida, les lectures bilingües protagonitzades per diferents escriptors catalans a diferents *Literaturhäuser* (cases de la literatura) escampades per tot Alemanya. Aquestes lectures serviren per presentar al nombrós públic la traducció alemanya de l'obra

d'aquests autors i anaren acompanyades sovint de ressenyes a la premsa. Justament aquests són dos dels aspectes que cal reivindicar com a èxits rotunds de la Fira de Frankfurt: en primer lloc i per la seva importància, l'impuls que, començant per la llengua alemanya, es donà des de l'IRL a la política de traduccions de literatura catalana a altres llengües; en segon lloc, el tractament seriós i profund que la premsa alemanya especialitzada dispensà als escriptors catalans i a la seva obra.

Pel que fa a les traduccions, a banda de destacar la presentació de cinquanta-tres traduccions noves a l'alemany com a triomf evident de la feina duta a terme per l'equip de Torner, cal recordar que la Fira de Frankfurt serví per posar a prova i precisar les funcions de l'Institut Ramon Llull pel que fa a la promoció de la literatura catalana a l'exterior, i consolidà un model de subvenció universal de traduccions que ha donat molt bons fruits d'aleshores ençà. Torner insisteix sempre en la importància que té per a Catalunya el fet de comptar amb un institut dedicat a la promoció de la llengua, literatura i cultura pròpies homologable a instituts de països i cultures de dimensions similars a la catalana. L'ajut a la traducció, seguint el model que apliquen aquests instituts, és universal i no dirigista, i no contempla despeses d'edició ni distribució: per tant, es concedeix a qui el demana. De les traduccions presentades a Frankfurt cal destacar que n'hi hagué de tots els gèneres literaris: narrativa, sobretot, però també poesia, teatre i assaig; i que n'hi hagué tant d'autors contemporanis com d'autors clàssics: i aquí cal destacar molt especialment les edicions acuradíssimes del *Tirant lo Blanc* o de l'obra poètica completa de Salvador Espriu, ambdues en traducció de Fritz Vogelsang, o bé la traducció de fragments del *Quadern gris* de Pla, de *Quanta, quanta guerra...* de Rodoreda, o de *Solitud* de Víctor Català.

Un capítol a part mereix el comentari de l'èxit editorial que Jaume Cabré i Maria Barbal obtingueren aquell any a Frankfurt, que va servir per consolidar i augmentar una projecció internacional que ja tenien, a diferència potser de Quim Monzó i Albert Sánchez Piñol, la presència internacional dels quals és força independent de la Fira del Llibre. L'èxit incontestable i massiu de Cabré i Barbal, ressenyats encomiàsticament a la premsa alemanya d'aquells dies, no és del tot aliè a les valoracions elogioses que l'exministre Joschka Fischer dedicà a *Les veus del Pamano* a la televisió i que la crítica literària Elke Heidenreich féu de *Pedra de tartera* en el seu programa televisiu *Lesen!*, fet que demostra fins a quin punt les vies de difusió dels llibres s'han anat transformant, tot relegant la crítica literària publicada en paper a una posició molt secundària pel que fa a la influència en l'èxit o el fracàs de les obres i els autors. El cert és que la difusió de la literatura i la cultura catalanes ha de celebrar infinitament fenòmens editorials internacionals com el de Jaume Cabré, com a mínim potenciats a Frankfurt: qui es pot imaginar un ambaixador millor per a la literatura catalana que Jaume Cabré?

Pel que fa a la premsa, cal remarcar la quantitat i la qualitat dels articles i ressenyes que introduïren al públic alemany els autors catalans i la seva obra. Els autors contemporanis més ressenyats foren els més amunt esmentats —Quim Monzó, Maria Barbal, Albert Sánchez Piñol i Jaume Cabré—, però sorprèn molt positivament la quantitat d'articles dedicats a les edicions de Pla, Rodoreda, Espriu, Víctor Català o al *Tirant lo Blanc*. Allunyats de la polèmica dels escriptors convidats i de la qüestió lingüística, els autors d'aquestes ressenyes destaquen els valors i la significació de les obres que analitzen i s'endinsen en els seus universos creatius per oferir-ne una visió estrictament literària. Sovint l'obra que comenten els serveix per reivindicar, davant les possibles reticències del públic, el rang de la literatura catalana. Representatiu d'això és l'article que Peter Hamm dedica a la traducció de l'obra poètica d'Espriu, aparegut al prestigiós setmanari *Die Zeit*, on diu:

«Das erste Missverständnis, das es auszuräumen gilt, ist die Vorstellung, es handle sich bei der katalanischen Literatur um eine *Regionalliteratur*.» [«El primer malentès que cal aclarir és la idea que la literatura catalana és una *literatura regional*.»]

Cal no perdre gens de vista aquest comentari per entendre quin és el coneixement i la percepció

reals que molt majoritàriament, i per motius molt diversos, es té del fet català a l'exterior, i per insistir en la feina que les nostres institucions, en primer lloc, han de fer a l'exterior. Tornant a la premsa, el fet és que, a banda de recollir i abordar en general de forma molt esbiaixada la polèmica al voltant dels autors convidats, publicacions periòdiques serioses com ara *Die Zeit*, el *Neue Zürcher Zeitung* o el *Frankfurter Allgemeine Zeitung* dedicaren suplementos i pàgines senceres de qualitat a comentar amb profunditat la realitat de la literatura catalana, històricament i en l'actualitat. No cal menystenir l'efecte que té aquest tipus de crítica de prestigi en un determinat tipus de públic més especialitzat i més intel·lectual, i més interessat a conèixer en profunditat la realitat que se'ls presenta.

Un darrer llegat importantíssim de Frankfurt 2007 que cal comentar és la publicació dels dos volums de *Carrers de frontera* en català i alemany, a cura d'Arnau Pons i Simona Škrabec, on un centenar d'especialistes repassen la història dels intercanvis entre la cultura catalana i la cultura alemanya en els darrers cent cinquanta anys. Aquesta obra excel·lent, de caràcter enciclopèdic, hauria de trobar continuïtat en treballs equivalents dedicats a les relacions dialògiques de la cultura catalana amb altres cultures. L'obra parteix del principi que els espais d'intercanvi són importantíssims per a l'enriquiment de les cultures: tan important és projectar-se a l'exterior com saber acollir allò que ens ve de fora. Es tracta d'un instrument utilíssim per al coneixement de la pròpia història cultural i per a la incentivació de treballs d'investigació posteriors.

Amb el canvi de paràmetres que el nostre món està experimentant tant pel que fa als contactes i intercanvis culturals globals com pel que fa a la producció i difusió editorial, cal preguntar-se finalment per on passa el futur de la difusió internacional de la literatura catalana i quin ha estat en aquest sentit el llegat de Frankfurt. En primer lloc, òbviament, és necessària l'existència d'una literatura catalana de qualitat amb talents atractius que siguin capaços d'atreure l'atenció de lectors d'arreu. En segon lloc cal comptar amb la feina, la implicació i l'acció de les editorials i agents literaris catalans a l'hora de projectar els seus productes al món, tot adaptant-se a les lleis i estratègies que es van imposant globalment en el mercat internacional. En aquest sentit, la Fira de Frankfurt va actuar com a magnífic altaveu, però aquell model de difusió, amb una enorme injecció de recursos públics, ja és irreplicable un cop acomplerta la seva funció d'empenta inicial de promoció. Pel que fa al suport institucional, cal que una institució pública com l'Institut Ramon Llull, conjuntament amb un organisme com el PEN Català, cobreixin amb ajuts i accions de promoció el dèficit inicial que significa ser escriptor català al món, en la mesura que els sigui possible; és alhora d'una importància cabdal que l'IRL mantingui una xarxa de professionals a l'estranger que garanteixin la formació de traductors a altres llengües i d'especialistes en llengua i literatura catalanes capaços d'assessorar críticament les editorials estrangeres i d'actuar críticament i amb criteri en els espais d'expressió pública de l'opinió de tot el món. La Fira de Frankfurt va demostrar que és possible captar l'atenció del món si es té alguna cosa a dir, els escriptors catalans han tingut sempre i segueixen tenint moltes coses a dir. Com a representants millors que són de la pròpia cultura val la pena seguir treballant per tal que la seva veu arribi més enllà de les nostres fronteres.